

**СПОСОБИ ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ,
ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ОРГАНАМИ ПРОКУРАТУРИ****METHODS OF PROTECTION OF FAMILY RIGHTS AND INTERESTS APPLIED
BY PROSECUTOR AUTHORITIES**

Гаврік Р.О., к.ю.н., доцент,
професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

У науковій статті автором проведено наукове дослідження способів захисту сімейних прав та інтересів, що застосовуються органами прокуратури. Автор дійшов висновку, що прокурор бере участь у захисті сімейних прав та інтересів у трьох формах: сприяння у захисті сімейних прав та інтересів судом, прийняття рішення про відібрання дитини, правової експертизи рішення органів опіки та піклування. Подання позову до суду, участь у судовому розгляді справи, вчинення відповідних процесуальних дій прокурором автор не розглядає як такі дії, що можуть передбачати застосування прокурором того чи іншого способу захисту сімейного права чи інтересу. На думку автора, суд застосовує відповідні способи захисту сімейного права чи інтересу, а прокурор як учасник справи здійснює сприяння судовому захисту сімейних прав та інтересів. Прокурор, постановляючи рішення про негайне відібрання дитини застосовує такий спосіб захисту сімейних прав дитини, як припинення дій, які порушують сімейні права дитини шляхом її тимчасового відібрання від осіб – порушників зазначених прав. Остаточне рішення в даному випадку в подальшому прийме суд, до якого звернеться прокурор, однак до моменту прийняття рішення судом дитина знаходиться не в умовах, небезпечних для життя, здоров'я і морального виховання дитини, а у більш сприятливому для неї середовищі. Органи прокуратури також уповноважені здійснювати правову експертизу рішення органу опіки та піклування про негайне відібрання дитини. До прийняття чинного Закону України «Про прокуратуру» формою реагування прокурора на виявлені порушення при постановленні рішення органом опіки та піклування про негайне відібрання дитини від батьків, було застосування такого способу захисту сімейних прав та інтересів як припинення дій, які порушують сімейні права (в частині зупинення опротестованого рішення органу опіки та піклування) та встановлення правовідношення (в частині визнання відповідного акту незаконним через його опротестування). Чинний Закон України «Про прокуратуру» не передбачає протесту як форми реагування прокурора на порушення сімейних прав та інтересів рішенням органу опіки та піклування, залишаючи за ним можливість подання адміністративного позову про оскарження відповідного рішення в порядку адміністративного судочинства.

Ключові слова: способи захисту сімейних прав та інтересів; сімейне право; інтерес; органи прокуратури; негайне відібрання дитини.

In the scientific article, the author conducted a scientific study of the methods of protection of family rights and interests used by the prosecutor's office. The author came to the conclusion that the prosecutor participates in the protection of family rights and interests in three forms: assistance in the protection of family rights and interests by the court, adoption of a decision on the removal of a child, legal examination of the decisions of guardianship and guardianship authorities. The author does not consider the submission of a lawsuit to the court, participation in the trial of the case, the performance of relevant procedural actions by the prosecutor as actions that may involve the prosecutor's use of one or another method of protecting family law or interest. According to the author, the court applies appropriate methods of protection of family rights or interests, and the prosecutor, as a participant in the case, facilitates the judicial protection of family rights and interests. The prosecutor, making a decision on the immediate removal of a child, applies such a method of protecting the family rights of the child as stopping actions that violate the family rights of the child by temporarily removing it from persons who violate these rights. In the future, the final decision in this case will be made by the court, to which the prosecutor will turn, but until the decision is made by the court, the child will not be in conditions dangerous to the child's life, health and moral education, but in a more favorable environment for it. The prosecutor's office is also authorized to carry out a legal examination of the decision of the body of guardianship and care on the immediate removal of the child. Before the adoption of the current Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office", the form of response of the prosecutor to detected violations in the case of a decision by the body of guardianship and care on the immediate removal of the child from the parents was the use of such a method of protection of family rights and interests as the termination of actions that violate family rights (in terms of stopping protested decision of the body of guardianship and guardianship) and establishment of a legal relationship (in terms of recognizing the corresponding act as illegal due to its protest). The current Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office" does not provide for protest as a form of reaction of the prosecutor to the violation of family rights and interests by the decision of the body of guardianship and guardianship, leaving for him the possibility of filing an administrative lawsuit to appeal the corresponding decision in the order of administrative proceedings.

Key words: methods of protecting family rights and interests; family law; interest; prosecutor's office; immediate removal of the child.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» на органи прокуратури покладається така важлива функція як представництво інтересів громадянина в суді у випадках, коли така особа не спроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. Таке представництво полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина, в тому числі через подання позову до суду, здійснення необхідних процесуальних дій, спрямованих на захист інтересів особи, ініціювання перегляду судового рішення, в тому числі в якій прокурор брав участь як особа, що пред'явила позов в інтересах іншої особи [1]. Одним із напрямків представництва інтересів громадянина в суді є здійснення відпо-

відних процесуальних дій прокурором з метою захисту сімейних прав та інтересів учасника сімейних відносин. В такому випадку, можна розглядати органи прокуратури як суб'єкти захисту сімейних прав та інтересів, які з цією метою застосовують відповідні способи захисту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика захисту сімейних прав та інтересів, в тому числі застосування окремих способів захисту стала предметом наукових досліджень таких учених, як: В. А. Ватрас, М. М. Дякович, В. Ю. Євко, І. О. Костяшкін, Л. В. Красицька, О. В. Некрасова, І. Л. Сердечна, А. О. Скіченко, В. І. Труба, С. М. Ходак, Г. В. Чурпіта та інших. В той же час, питання застосування органами прокуратури окремих способів захисту сімейних прав та інтересів досліджене недостатньо, що доводить необхідність проведення відповідного наукового дослідження.

Мета наукової статті – провести наукове дослідження способів захисту сімейних прав та інтересів, що застосовуються органами прокуратури.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сімейно-правової доктрини дозволяє визнати, що органи прокуратури виділяються серед органів захисту поруч із судом, органами опіки та піклування, органами нотаріату. На цьому зокрема зазначають З. В. Ромовська [2, с. 71], В. П. Мироненко [3, с. 94], І. В. Жилінкова [4, с. 67], І. В. Апопій [5, с. 34], С. Я. Фурса [6, с. 82], І. Л. Сердечна [7, с. 176], Л. В. Красицька [8, с. 282], С. М. Ходак [9, с. 142], Г. В. Чурпіта [10, с. 183-184] та інші науковці. Органи прокуратури, так само як і суд, орган опіки та піклування чи нотаріус застосовують специфічні способи захисту сімейних прав та інтересів подружжя, батьків та дітей, інших учасників сімейних відносин.

При цьому, аналіз положень сімейного законодавства, дозволяє виділити три форми захисту сімейних прав та інтересів прокурором – через сприяння у захисті сімейних прав та інтересів судом, через прийняття рішення про відібрання дитини, через правову експертизу рішень органів опіки та піклування.

Першою формою захисту сімейних прав та інтересів є подання прокурором позову до суду і подальше вчинення ним процесуальних дій, спрямованих на захист сімейного права чи інтересу в судовому процесі. При цьому, фактично відповідний захист здійснюється не прокурором, а судом після ухвалення відповідного судового рішення, яким власне і буде застосовано відповідний спосіб захисту сімейного права чи інтересу. Відповідно до Сімейного кодексу України (надалі по тексту – СК України) прокурор здійснює звернення до суду із позовом про визнання шлюбу недійсним (ст. 42 СК України), про позбавлення батьківських прав (ст. 165 СК України), про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення батьківських прав (ч. 2 ст. 170 СК України), про скасування усиновлення або визнання його недійсним (ст. 240 СК України) [11]. Даний перелік є вичерпним і навіть у цих випадках прокурор матиме право на подання позову в інтересах учасника сімейних відносин лише у випадку, якщо «така особа не спроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист» (як вказано у ч. 2 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру») [1]. Таким чином, по суті органи прокуратури здійснюють захист сімейних прав та інтересів через представництво у суді і через звернення до суду передусім дитини у разі, якщо її законні представники не здійснюють або неналежно здійснюють її захист; осіб, дієздатність яких обмежена або які визнані недієздатними (вони можуть мати різний статус – подружжя, батьків, інших членів сім'ї, родичів).

Дана форма захисту сімейних прав та інтересів передбачена й процесуальним законодавством європейських держав. Так, відповідно до § 632 Цивільного процесуального кодексу Німеччини прокурор може пред'явити позов до подружжя про визнання шлюбу недійсним; відповідно до Французького цивільного кодексу прокурор вправі подати позов про передачу дітей на виховання одному із подружжя при розірванні шлюбу (ст. 302) [12, с. 40].

Чинне законодавство не передбачає випадків обов'язкової участі прокурора у вирішенні сімейних спорів. В той же час, нещодавно прийнятий (але ще не підписаний Президентом України) Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування функцій органів державної влади та органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дітей у зв'язку з утворенням Державної служби України у справах дітей» передбачає внесення змін до законодавства, зокрема в частині того, що з метою забезпечення захисту прав малолітніх та неповнолітніх осіб справи про позбав-

лення батьківських прав, відібрання дитини, а також про усиновлення дитини суд розглядає з обов'язковою участю прокурора [13].

Слід зазначити, що подання позову до суду, участь у судовому розгляді справи, вчинення відповідних процесуальних дій прокурором все ж не можна розглядати як такі дії, що можуть передбачати застосування прокурором того чи іншого способу захисту сімейного права чи інтересу. В даному випадку прокурор лише сприяє суду у здійсненні захисту сімейних прав та інтересів. Саме суд по суті застосовує відповідні способи захисту сімейного права чи інтересу, а прокурор як учасник справи може певною мірою вплинути на результат вирішення справи нарівні із іншими учасниками, здійснюючи подання заяв по суті справи та відповідних доказів, що свідчать про порушення сімейного права чи інтересу і необхідність його захисту.

Другою формою захисту сімейних прав та інтересів є прийняття прокурором рішення про негайне відібрання дитини від батьків. Зокрема, відповідно до ч.2 ст. 170 СК України, у виняткових випадках, при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини, орган опіки та піклування або прокурор мають право постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків. У цьому разі орган опіки та піклування зобов'язаний негайно повідомити прокурора та у семиденний строк після постановлення рішення звернутися до суду з позовом про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав. З таким позовом до суду має право звернутися прокурор [11].

Як зазначає З. В. Ромовська, правовий сенс відібрання дитини за ст. 170 СК України полягає в екстреності прийняття рішення на захист дитини, коли зволікання може призвести до смерті дитини, тяжкої хвороби чи каліцтва. Постановлення такого рішення є доцільним у ситуаціях, коли через доволі довгу судову процедуру життя дитини може бути не врятованим, тому потрібні надзвичайні заходи. При цьому відібрання дитини за рішенням прокурора – це лише тимчасовий засіб захисту прав дитини; якщо суд відмовив у задоволенні позову про позбавлення батьківських прав чи позову про відібрання дитини, рішення прокурора про негайне відібрання дитини має вважатися таким, що втрапило чинність і дитина буде повернута батькам [2, с. 260-261].

Прокурор, постановляючи рішення про негайне відібрання дитини, по суті застосовує такий спосіб захисту сімейних прав дитини, як припинення дій, які порушують сімейні права дитини шляхом її тимчасового відібрання від осіб – порушників зазначених прав. Остаточне рішення в даному випадку в подальшому прийме суд, до якого звернеться прокурор, однак до моменту прийняття рішення судом дитина знаходиться не в умовах, небезпечних для життя, здоров'я і морального виховання дитини, а у більш сприятливому для неї середовищі.

Ч. 2 ст. 170 СК України також передбачає обов'язок органу опіки та піклування у разі прийняття рішення про негайне відібрання дитини від батьків, повідомити прокурора. Як зазначає Г. В. Попов, покладення на орган опіки та піклування обов'язку негайно повідомити прокурора є цілком виправданим та логічним, оскільки прокурор, отримавши таке повідомлення, має змогу швидко оцінити законність прийнятого рішення виходячи з того, чи дотримані права дитини та права батьків або інших осіб, з якими вона проживає. До прийняття чинного Закону України «Про прокуратуру» формою реагування прокурора на виявлені порушення при постановленні рішення органом опіки та піклування про негайне відібрання дитини від батьків було опротестувати незаконно винесеного рішення та зупинення дії опротестованого акта [14, с. 166]. Цим самим, прокурор по суті застосовував такий спосіб

захисту сімейних прав та інтересів як припинення дій, які порушують сімейні права (в частині зупинення рішення органу опіки та піклування) та встановлення правовідношення (в частині визнання відповідного акту незаконним через його опротестування). Чинний Закон України «Про прокуратуру» не передбачає протесту як форми реагування прокурора на порушення сімейних прав та інтересів рішенням органу опіки та піклування, залишаючи за ним можливість подання адміністративного позову про оскарження відповідного рішення в порядку адміністративного судочинства.

Висновки і пропозиції. Отже, в результаті проведеного дослідження способів захисту сімейних прав та інтересів органами прокуратури можемо прийти до наступних висновків.

Прокурор бере участь у захисті сімейних прав та інтересів у трьох формах: сприяння у захисті сімейних прав та інтересів судом, прийняття рішення про відібрання дитини, правової експертизи рішень органів опіки та піклування.

При цьому, подання позову до суду, участь у судовому розгляді справи, вчинення відповідних процесуальних дій прокурором не можна розглядати як такі дії, що можуть передбачати застосування прокурором того чи іншого способу захисту сімейного права чи інтересу. В даному випадку суд застосовує відповідні способи захисту сімейного права чи інтересу, а прокурор як учасник справи може певною мірою вплинути на результат вирішення справи нарівні із іншими учасниками, здійснюючи подання заяв по суті справи та відповідних доказів, що свідчать про порушення сімейного права чи інтересу і необхідність

його захисту (по суті прокурор здійснює сприяння судовому захисту сімейних прав та інтересів).

Прокурор, постановляючи рішення про негайне відібрання дитини застосовує такий спосіб захисту сімейних прав дитини, як припинення дій, які порушують сімейні права дитини шляхом її тимчасового відібрання від осіб – порушників зазначених прав. Остаточне рішення в даному випадку в подальшому прийме суд, до якого звернеться прокурор, однак до моменту прийняття рішення судом дитина знаходитиметься не в умовах, небезпечних для життя, здоров'я і морального виховання дитини, а у більш сприятливому для неї середовищі.

Органи прокуратури також уповноважені здійснювати правову експертизу рішення органу опіки та піклування про негайне відібрання дитини. До прийняття чинного Закону України «Про прокуратуру» формою реагування прокурора на виявлені порушення при постановленні рішення органом опіки та піклування про негайне відібрання дитини від батьків, було застосування такого способу захисту сімейних прав та інтересів як припинення дій, які порушують сімейні права (в частині зупинення опротестованого рішення органу опіки та піклування) та встановлення правовідношення (в частині визнання відповідного акту незаконним через його опротестування). Чинний Закон України «Про прокуратуру» не передбачає протесту як форми реагування прокурора на порушення сімейних прав та інтересів рішенням органу опіки та піклування, залишаючи за ним можливість подання адміністративного позову про оскарження відповідного рішення в порядку адміністративного судочинства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.
2. Ромовська З. В. Українське сімейне право: підручник для студ. вищ. навч. закл. К.: Правова єдність, 2009. 500 с.
3. Мироненко В. П., Пилипенко С. А.. Сімейне право України. Підручник. За заг. ред. В. П. Мироненко. К.: Правова єдність, 2008. 477 с.
4. Сімейне право України: підручник. Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.. за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. К.: Юрінком Інтер, 2011. 264 с.
5. Алопій І. В. Сімейне право України. К.: Центр учбової літератури, 2011. 360 с.
6. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. За заг. ред. С. Я. Фурси. К: Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2008. 1248 с.
7. Сердечна І. Юрисдикційна форма захисту сімейних прав та інтересів. Університетські наукові записки, 2019, Том 18, № 3 (71), С. 170-183.
8. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей. Дис. ... докт.юр.наук. Спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Вінниця, 2015. 496 с.
9. Ходак С. М. Категорія інтересу в сімейному праві України. Дис. ... канд.юр.наук. Спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Івано-Франківськ, 2020. 184 с.
10. Чурпіта Г. В. Концептуальні засади захисту сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства. Дис. ... докт.юр.наук. Спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2016. 479 с.
11. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-14>.
12. Плахіна І. В. Особливості органів прокуратури в зарубіжних країнах. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 4 (25). Том 7. С. 37-43.
13. Пропозиції Президента України до Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування функцій органів державної влади та органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дітей у зв'язку з утворенням Державної служби України у справах дітей»: проект Закону України від 22 лютого 2022 року № 7087. *Верховна Рада України. Законопроекти*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39054>
14. Попов Г. В. Окремі особливості реагування прокурора на порушення прав і свобод дітей. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 165-169.